

Ytterligare ett äkta björnbär i Sverige: slokbjörnbär

Fjölårets björnbärsexkursion i Skåne (se SBT nr 6, 2003) lockade ett trettiotal deltagare. Göran Wendt och Alf Oredsson hade föresatt sig att visa lika många arter som det skulle bli deltagare. Det lyckades! Exkursionens överraskning kom i Billesholm, där en ny art för Sverige presenterades: slokbjörnbär *Rubus flaccidifolius*. Alf berättar mer om detta märkliga fynd.

ALF OREDSSON

En av männen bakom den förra inventeringen av Skånes flora, Helge Rickman, satt länge i Lunds Botaniska Förenings styrelse. Under åren 1952–56 var Rickman verkställande direktör för Billesholms Glasulls AB i Södra Vrams socken i nordvästra Skåne. Det innebar att han hade gångavstånd till den plats där han – utan att veta det – gjorde sitt livs *Rubus*-fynd. Rickman hade ambitionen att i sitt privata herbarium samla Sveriges alla kär-

växter. Herbariet överlämnades efter hans död till Lunds botaniska museum (Anonymus m.fl. 1993).

En stam med klena taggar, ett stort tredelat blad, en mindre blomställning, allt tejpat på ett gulnat herbarieark (figur 1). En etikett som berättar att Rickman samlade raspbjörnbärets skuggform *R. radula* f. *umbrosus* Marss. i "Kohagen" i Billesholm den 3 augusti 1956. Kanske läste han inte Marssons (1869) latinska diagnos *foliis subtus tenuiter viridi-pubescentibus, saepius fere glabrescentibus*, utan nöjde sig med vad Neuman (1901) och Lindman (1926) skriver

Figur 1. I tron att det var en skuggform av raspbjörnbär samlade Helge Rickman år 1956 slokbjörnbär i "Kohagen" i Billesholm.

In 1956, Helge Rickman collected *Rubus flaccidifolius* in Billesholm, NW Skåne, wrongly believing it was *R. radula* f. *umbrosus*.

Figur 2. Slokbjörnbär i Billesholm 20 oktober 2001. Foto: Alf Oredsson.

Rubus flaccidifolius at Billesholm 20 October 2001.

om raspbjörnbärets skuggform: blad undertill gröna. Enligt Neuman finns skuggformen på Kullaberg, Lindman anger ingen lokal.

Lokalen återfunnen

Fyrtiofem år senare (2001) ligger Rickmans ark på skrivbordet i mitt nya tjänsterum. ”Nu eller aldrig!” Lite tidigt för björnbär visserligen, men den 9 juli ger jag mig iväg till Billesholm. Bussen släpper av mig på Kungsgårdsvägen. ”Följ Järnvägsgatan till Ekhaga, Kohagen ligger ovanför” svarar en dam med hund. Likadant säger nästa jag frågar, så jag travar vidare mot Ekhaga servicehus. Nästan framme ser jag en man som påtar i trädgården. ”Nä, nån kohage känner jag inte till” får jag till svar. Fast då är jag så långt hemifrån att jag lika gärna kan gå in i skogen på vinst och förlust.

Blöt moränlera med skärmstarr *Carex remota*, ett dött träd med flikbjörnbär *Rubus laciniatus* under. Jag strövar vidare, noterar klobjörnbär *R. lindebergii*, skogsbjörnbär *R. nessensis*, sötbjörnbär *R. plicatus* och får syn på något som får mig att haja till. ”Detta skulle kunna vara Rickmans skuggform av raspbjörnbär!”

Tillbaka i Kohagen den 19 juli. Stora sjök av detta, som jag anar för Sverige nya björnbär, täcker marken på flera ställen i den halvöppna skogen. De första blommorna har slagit ut och jag tar belägg.

Bestämningen

Utan att darra det minsta på manschetten svarar Herman Vannerom i brev den 28 juli, att det är *Rubus flaccidifolius* P. J. Müll. som han har fått för bestämning. Efter att tre år tidigare ha exku-

rerat med Vannerom och Eddy Jacques i södra Belgien har jag fullt förtroende för Vannerom som batolog, vilket naturligtvis inte hindrade att jag ville bilda mig en egen uppfattning.

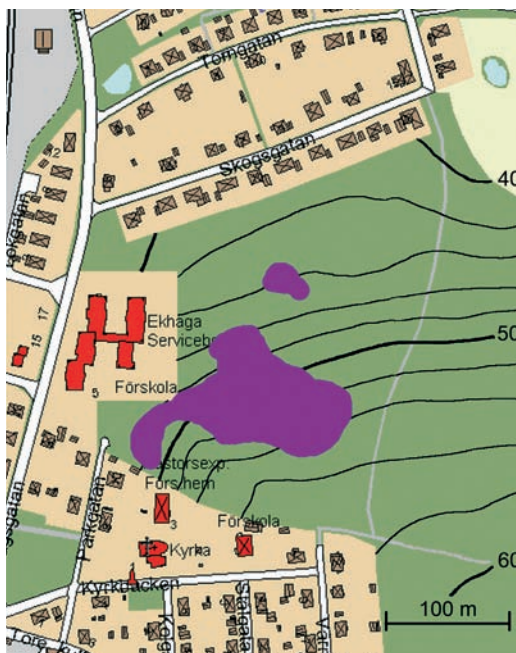
Så jag åkte till Lausanne (LAU) för att se Müllers belägg och därefter till Bryssel (BR) och Jozef Van Winkels *Rubus*-herbarium (Beek & Vannerom 1998). Det senare innehåller *R. flaccidifolius* från olika delar av Europa. Eftersom jag saknar erfarenhet av artens variationsbredd kan jag emellertid inte bedöma om Van Winkels samtliga ark är korrekt bestämda.

Enligt Vannerom (2002) är *R. flaccidifolius* inte ovanlig varken i södra Belgien eller norra Frankrike. Efter att ha studerat både Müllers originalmaterial och Van Winkels stora samling, liksom Vanneroms privata herbarium i Diest, är jag övertygad om att det är *R. flaccidifolius* som växer i Billesholms kohage. Inspirerad av Müller vill jag föreslå att den nya arten kallas *slokbjörnbär* (lat. *flaccus* = slak, slapp).

Hur känner man igen slokbjörnbär?

Slokbjörnbär är en lågvuxen, toppslående art. Några karaktärer hämtade ur Müllers detaljerade beskrivning: *Stam* trind, blågrå, rufsigt filthårig med raka, smala, bakåtböjda taggar

Müller beskriver 25 nya björnbär. Under en exkursion i Vogeserna i nordöstra Frankrike 8–10 juli 1859 kunde Philippe-Jacques Müller (Favrat 1890) konstatera, att det bland björnbären var sektion *Rubus* serie *Glandulosi* som dominerade (Müller 1861). Han urskilde 28 arter, endast tre av dem kända sedan tidigare, och delade arterna i sju grupper. Grupp 1–4: tjugo arter med kraftigare beväpning än övriga arter i serien. Hit hör *R. distractus* P. J. Müll. 1860 och rostbjörnbär *R. pedemontanus* (= *R. bellardii* Weihe 1825), seriens hittills enda representant i Sverige (Oredsson 2001). Grupp 5: Det nya slokbjörnbäret *R. flaccidifolius* och en art till med ståndare jämnhöga med pistillsamlingen eller något kortare. Grupp 6–7: sex arter med korta ståndare; en av dem *R. tereticaulis* P. J. Müll. 1858.

Figur 3. Karta över slokbjörnbärets utbredning (lila markering) i Kohagen i Billesholm. Sluttningen gör att tung kalluft rinner iväg nedåt. Vintertid skyddas de lågväxta björnbärsbuskarna av de fallna höstlöven.

Distribution of *Rubus flaccidifolius* (purple) in Billesholm. The slope makes heavy cold air run downwards. In winter, the fallen leaves from deciduous trees shelter the low-growing blackberry bushes.

av varierande längd och styva, tätt sittande körtelborst; *blad* mycket stora, ofta kupade och slappa med borsthårig ovansida och matt grön undersida, de flesta 3-taliga med långskaftade sidomåblad, de mellersta 4- eller 5-taliga; *uddblad* brett äggrunt, avsmalnande till en utdragen spets; *blomställning* ofta från rotskott, bladig med sidogrenar av bladskaftets längd; *foder* grågrönt, körtelhårigt och med enstaka fina borst; *krona* liten med brett lansettlika, vita kronblad; *ståndarsträngar* vita, ungefär av den grönvita pistillsamlingens längd eller något kortare.

Typifiering

Inför sin kommande *Rubus*-monografi (Sudre 1908–13) arbetade Henri Sudre i två år vid *Le*

Musée botanique cantonal à Lausanne (LAU) dit Müllers herbarium överlämnats efter hans död (Moret 1993). Något ark med namnet *R. flaccidifolius* stod inte att finna, utan Sudre gav helt sonika fem av kollekterna (nr 3136–3140) detta namn med Müller som auktor.

Nr 3136 (1 ark blomställning + 1 ark årsstam med 3-taligt blad) (figur 4) valdes 1980 av Van Winkel till lektotyp, vilket publicerades av Moret (1993) för att två år senare förkastas av Weber (1995). Efter att ha studerat Müllers belägg i LAU och läst Müllers publikation från 1861, har jag själv funnit Morets lektotypifiering av *R. flaccidifolius* invändningsfri.

Motivering

Etiketten till nr 3136 lyder: ”R. / (*R. praeacutus*) / Gérardmer (Vosges) / Vallée de Granges / 9 Juillet 1859: legit P. J. Muller”. Såväl datum som lokal stämmer med Müllers beskrivning av *R. flaccidifolius*. På Sudres etikett står det ”HERBIER DU MUSÉE DE LAUSANNE (SUISSE) / Collection de Ph.-J. Müller (1832–1889) revisée par H. Sudre en 1902–1903. / No 3136 *Rubus flaccidifolius* P.J.M. / (Echantillon dédoublé)”.

Belägget består alltså av två ark, oklart när det delades. Namnet inom parentes på andra raden av Müllers etikett, *R. praeacutus*, återfinns inte i beskrivningen av någon av de tjugofem nya arterna i serie *Glandulosi*, inte heller i registret till Sudre (1908–13), vilket med synonymer innehåller närmare fyra tusen namn. Kanske tyckte Müller att ett namn som säger att bladen slokar är att föredra framför ett som bara beskriver bladspetsen?

Vid mitt besök i LAU kunde jag vidare konstatera att etiketten till kollekt nr 3140 (1 ark blomställning + 1 ark årsstam med 5-taligt blad) är identisk med den till nr 3136 sånär som på tillägget ”d’une autre loc.”. Enligt Müllers publikation finns *R. flaccidifolius* på olika platser i Vallée de Granges. Kollekt nr 3137 saknar originaletikett, medan nr 3138–3139 är samlade senare på andra platser och heller inte av Müller (Sudres bestämning behöver inte vara fel för det).

Typifiering. Varje taxon, från familj och nedåt, representeras av en nomenklatorisk *typ*. Om den person (auktor) som beskrivit ett visst taxon själv bestämt vilket belägg som är typen kallas den *holotyp*. Har så inte skett kan någon annan välja en *lektotyp* ur det material som auktorerna med till visshet gränsande sannolikhet hade tillgång till vid beskrivningen. Valet måste publiceras. Låter det enkelt? Gå in på www.bgbm.org/iaipt/nomenclature/code/ och döm själv!

Redan de få karaktärer jag redovisat i rutan på föregående sida för Müllers sju grupper av arter inom serie *Glandulosi* är – enligt min mening – fullt tillräckliga för att placera kollekterna nr 3136 och nr 3140 i grupp 5, vilken förutom *R. flaccidifolius* innehåller en art beskriven från Pont de la Vologne, alltså en annan lokal. Inte minst tillsammans motsvarar nr 3136 och nr 3140 väl Müllers beskrivning av *R. flaccidifolius*.

Hur länge har slokbjörnbär funnits i Skåne?

Så länge *Rubus flaccidifolius* är känd från bara en plats i Sverige är det inte lätt att veta hur länge arten har funnits i vårt land. Det finns ett starkt argument för att slokbjörnbär har vuxit i nordvästra Skåne i evärdliga tider, samtidigt som man inte får glömma bort att Kohagen i Billesholm har en historia som skulle kunna innebära att arten introducerades av människan för bara 50–150 år sedan.

Kohagens historia

Billesholms gård började byggas år 1571 (Sjölin 1943). När Anton Ciöpingen 1717 upprätade ”Geometrisk Charta öfwer Kongsgården Billesholm” (Lantmäteriet i Malmö) täckte Kohagen en yta av drygt femtio hektar söder om gården. Enligt beskrivningen till kartan kunde där ”födas öfwer Sommaren 25 fullväxta Creatur”.

I nordost gränsade Kohagen till Ugglevången, Ugglehusets vång och Södra Vrams utmark, i söder till Snärjet, i sydväst till Skinneholms vång och i nordväst till vad som i dag är Stor-

gatan och, efter järnvägen, Jens Billes gata (Johansson 2003).

På Ciöpingers karta delas Kohagen diagonalt av ett alkärr. Där ligger idag Ekhaga servicehus och Solbackens förskola. Öster om kärret var det förr stenbunden ljungrök med enbuskar och gamla toppforna ekar (= träd som börjat vissna i toppen; Göran Hallberg, muntl.).

Kolbrytningen

Redan på 1500-talet visste man att det fanns stenkolk i nordvästra Skåne, men inte förrän 1865 kom brytningen igång på allvar. Tio år senare hade Höganäs–Billesholms AB över hundra arbetare i Billesholms gruvor, 1920 över 750. Sedan minskade verksamheten successivt för att helt upphöra 1935 (Weinhagen 1936). Billesholms Glasulls AB, som hade startat två år tidigare, kom att bli en viktig ersättningsindustri. Andra världskrigets energibrist utlöste en omfattande privat kolbrytning med ett sextiototal gruvor i drift 1943.

Billesholms Gruvas station uppfördes 1876 i västra delen av Kohagen. Därifrån drogs ett spår norrut förbi Kungsgården till schaktet Albert

och ett annat till schaktet Victor i östra delen av Kohagen för att sedan vända söderut och sluta vid schaktet Ivar i Risekatslösa socken. Däremot upplät inte Domänverket Kungsgårdens mark till bostadshus förrän i slutet av 1930-talet. Nu finns det ett hundratal villor i nordvästra delen av Kohagen. År 1963 passerade denna bebyggelse Skogsgatan för att göra halt framför slokbjörnbärets skog.

Festplatsen

Innan konkurrensen från Folkets park blev för svår ett stycke in på 1900-talet, var det på Kohagens festplats, ovanför dagens Ekhaga, som gruvarbetarna förlustade sig (Hasse Persson 1989). Före andra världskriget kom varje år ett kringresande zigenarsällskap och underhöll med spådom, musik och eldfängd dans! Femtio meter in i skogen finns en igenslyad glänta där "Frälsis" låg. När seklet var ungt ordnades friluftskonsert där och dit fortsatte mången Billesholmsfamilj länge att gå med sin välfyllda kaffekorg om söndagarna.

Under andra världskriget hade ett trängregemente sin uppställningsplats i krokarna och

Figur 4. Lektotypen för *Rubus flaccidifolius* P. J. Müll. bestående av ett ark med blomställning samt ett ark med årsstam med tretaligt blad. The lectotype of *Rubus flaccidifolius* P. J. Müll. consists of one sheet with a flowering branch and one sheet with a stem piece with a ternate leaf.

TBC-sjuka barn från Strasbourg togs om hand i Villan 500 meter söder om Ekhaga.

Hämtades manne kreatur till Billesholms gård från Belgien, i vars ekhagar slokbjörnbäret trivs (Herman Vannerom, muntl.)? Gruvorna i nordvästra Skåne lockade arbetare från många olika håll, bland annat från Sachsen (Olsson 1998: 107) som gränsar till Schlesien varifrån slokbjörnbär är uppgivet (Kulesza 1930: 139). Eller var det med romerna slokbjörnbäret kom? Hasse Persson (muntl.) kan tänka sig det, men jag tvivlar eftersom den tidens lagar (Montesino 2002) förbjöd kringresande zigenarsällskap att passera Sveriges gränser. Hellre då med krigsbarnen från Strasbourg, som ligger nedanför Vogeserna, bergskedjan från vilken slokbjörnbäret är beskrivet.

Den sjunde arten

I Sverige finns det sex äkta björnbär som är vanligast i nordvästra Skåne (Oredsson 1969, 1970, 1974), nämligen pyramidbjörnbär *R. pyramidalis*, glansbjörnbär *R. divaricatus*, blomsterbjörnbär *R. polyanthemus*, rundbladsbjörnbär *R. vestitus*, skånebjörnbär *R. axillaris* och klobjörnbär *R. lindebergii*. De tre sistnämnda arterna trivs på Söderåsens sydvästsluttning, liksom på höjderna söder om åsen. Klobjörnbär finns i Kohagen och skånebjörnbär hittade jag tillsammans med Göran Wendt i fjol i Snärjet, inte mer än 150 meter ifrån det närmaste beståndet av slokbjörnbär i Kohagen.

Utanför Skåne finns skånebjörnbär vid Helsingör, men sedan inte förrän i gränstrakterna mellan Belgien och Tyskland (Pedersen & Schou 1989). Dit är det 70 mil, ungefär lika långt som till närmaste lokal för slokbjörnbär i den sydligaste delen av Nederländerna (Vannerom, muntl.).

Liksom de andra nordvästskånska arterna vittnar måhända slokbjörnbär i Kohagen om en tid då stora delar av landskapet utgjordes av utmark på vilken kreaturen betade i stora flockar, en tid då vinterhalvåret var så mildt att djuren inte behövde stallas – förhållanden som passar björnbär utmärkt!

Framtiden

Betesdjuren är borta och ett tätande lövverk skuggade bort ljung och en, men specialträden för klättrare finns kvar, liksom "Lilla Krassi", fotbollsplanen som de unga talangerna i början av 1940-talet själva ställde i ordning i skogskanten. Solbackens förskola bedriver "Ur och Skurpedagogik", vilket innebär att barnen lär sig balansera, krypa, hoppa och klättra på trädstammar och stenar i skogen närmast Ekhaga. Det är bra!

Stadsarkitekten i Bjuvs kommun, Didrik Weber, har lovat att hålla ett vakande öga på vad som händer i skogen. Dess beteckning är Billesholms Gård 9:80 (1), i rikets nät x 6217515, y 1324011, enligt översiktsplanen naturmark, vilken utgör ett närströvmråde för samhället. Slokbjörnbäret är föreslagen i kategorin CR (akut hotad) i 2005 års rödlista (Ulf Gärdenfors, muntligen).

- Tack Rune Svensson för att du i våras hjälpte mig att mäta in förekomsten av slokbjörnbär, tack Göran Wendt för att illustrationerna blev bra, tack Thomas Karlsson för att du, i gammal god lundatradition, fick mig att skärpa texten, tack Lunds Botaniska Förening för det frikostiga bidrag som gjorde arbetet möjligt och tack Helge Rickman i din himmel för att du alltid var så vänlig mot mig på föreningens eftersitsar!

Citerad litteratur

- Anonymus, Månsson, N. A. & Snogerup, S. 1993. Helge Rickman död. Auktoritet bland amatörbotaniker. – Sydsvenska Dagbladet 1993-08-12.
- Beek, A. van de & Vannerom, H. 1998. De Nationale Plantentuin van België (BR) verwerft het Rubus-herbarium Van Winkel. – Dumortiera 70-71: 63-64.
- Favrat, L. 1890. Notice sur Philippe-Jacques Muller. – Bull. Soc. Vaud. Sci. Nat. 25: 224-228.
- Johansson, J. 2003. Södra Vrams socken. – Klippan.
- Kulesza, W. 1930. *Rubus*. – I: Szafer, W. (red.), Flora Polska – Rosliny Naczyniowe Polski i Ziem Ościennych. Tom IV. Kraków.
- Lindman, C. A. M. 1926. Svensk fanerogamflora, 2. uppl. – Norstedt, Stockholm.
- Marsson, Th. Fr. 1869. Flora von Neu-Vorpommern und den Inseln Rügen und Usedom. – Leipzig.

- Montesino, N. 2002. Zigenarfrågan. Intervention och romantik. – Lund Dissertations in Social Work 6.
- Moret, J.-L. 1993. Catalogue des types de ronces (*Rubus*) du Musée botanique cantonal vaudois (LAU). – *Candollea* 48: 383–415.
- Müller, P. J. 1861. Rubologische Ergebnisse einer dreitägigen Excursion in die granitischen Hochvogesen der Umgegend von Gérardmer (Vogesen-Depart. – Frankreich). – *Bonplandia* 9: 276–314.
- Neuman, L. M. 1901. Sveriges Flora. – Lund.
- Olsson, E. 1998. Bilder och berättelser från Bjuv, Billesholm och Ekeby. – Billesholms Tryckeri AB.
- Oredsson, A. 1969. Drawings of Scandinavian plants 23, 28, 30, 32. – *Bot. Notiser* 122: 158, 320, 454, 455.
- Oredsson, A. 1970. Drawings of Scandinavian plants 33, 37 – *Bot. Notiser* 123: 1, 213.
- Oredsson, A. 1974. Frequency mapping of blackberry species (*Rubus* L. Subgen. *Rubus*) in Sweden II. Distributional patterns. – *Bot. Notiser* 127: 44–68.
- Oredsson, A. 2001. Ett björnbär blir vanligare – rostbjörnbär i flera nya landskap! – *Svensk Bot. Tidskr.* 95: 190–204.
- Pedersen, A. & Schou, J. C. 1989. Nordiske Brombær. – AAU Reports 21. Bot. Inst. Aarhus Univ.
- Persson, H. 1989. Utsikt från ”Eken” i Billesholm. – Billesholm.
- Sjölin, W. 1943. Jord och kol. Bidrag till den skånska bondeklassens och kolbrytningens historia. – KF:s bokförlag, Stockholm.
- Sudre, H. 1908–13. *Rubi Europæ.* – Librairie des sciences naturelles Léon Lhomme, Paris.
- Vannerom, H. 2002. Globale resultatet van een *Rubus*-kartering (*Rubus* Sect. *Rubus* en Sect. *Corylifolii*) in Noord-Frankrijk. – *Dumortiera* 79: 15–16.
- Weber, H. E. 1995. Zu den Typen der Brombeeren (*Rubus* L. subgen. *Rubus*) im Musée botanique cantonal vaudois (LAU) – *Candollea* 50 (1): 33–39.
- Weinhagen, A. 1936. Billesholm, en kolgruvorts utveckling och stagnation. – *Sv. Geogr. Årsbok* 12: 155–170.

his death, Rickman's herbarium was donated to LU. Recently, the author rediscovered the site and sent a specimen to Herman Vannerom in Belgium, who suggested the name *R. flaccidifolius* P. J. Müll. in series *Glandulosi*, from which only *R. pedemontanus* is previously known in Sweden. Having studied both Müller's collection in LAU and that of Jozef Van Winkel in BR, the author has arrived at the same opinion as Vannerom. The lectotype of *R. flaccidifolius* P. J. Müll., as published by J.-L. Moret in 1993, namely No. 3136 of Sudre's revision of Müller's collection at LAU, is considered valid. In Sweden, six other *Rubus* species occur mainly in NW Skåne, all probably remnants from a time when herds of cattle shaped the landscape and the climate was milder. The author's opinion is that *R. flaccidifolius* is a relict of the same kind, the nearest occurrence of this species being found in the southernmost Netherlands.

Alf Oredsson dispute-
rade 1973 på en avhand-
ling om björnbärens
utbredning i Sverige.
Efter att under lång tid
ha tjänstgjort som lektor
i systematisk botanik vid
Lunds universitet, kan
han åter koncentrera
sig på svenska björnbär,
särskilt dem som kallas äkta. Med Göran Wendt
som ciceron har Alf på senare tid även försökt
förstå hur de skånska krypbjörnbärssnåren
hänger ihop.

Adress: Torupsgatan 1 G, 217 73 Malmö
E-post: alf.oredsson@bolina.hsb.se

ABSTRACT

Oredsson, A. 2004. Ytterligare ett äkta björnbär i Sverige: slokbjörnbär. [Another blackberry species new to Sweden: *Rubus flaccidifolius*.] – *Svensk Bot. Tidskr.* 98: 306–312. Uppsala. ISSN 0039-646X. In 1956, the late Helge Rickman brought a *Rubus* specimen from a deciduous forest in Billesholm, NW Skåne in southernmost Sweden, to his herbarium and labelled it *R. radula* f. *umbrosus*. After